

THEODOSIANI

LIBRI XVI

CVM CONSTITVTIONIBVS SIRMUNDIANIS

EDIDIT

ADSVMPTO APPARATV P. KRVEGERI

TH. MOMMSEN

VOLVMINIS I PARS PRIOR

PROLEGOMENA

IN BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS BEROLINENSIS

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCXCV

CONSPECTVS PARTIS PRIORIS

	pag.
Conspectus subsidiorum ad Theodosianum adhibitorum	VI
Conspectus subsidiorum ad Sirmondianas adhibitorum	VIII
PROLEGOMENA IN THEODOSIANVM	
Cap. I. Theodosiani origo et usus	IX
Rubricæ Edicti Gregoriani Theodosiani Iustiniani	XIII
Breviarii Alariciani præscriptio auctoritas subscriptio	XXXI
Cap. II. Theodosiani integri codices	XXXVIII
Cap. III. Ex Theodosiano integro excerpta præter Alaricana .	LIX
Cap. IIII. Breviarii integri codices	LXV
Cap. V. Additamenta Breviarii sumpta ex Theodosiano integro	LXXXII
Cap. VI. Breviarii exempla breviate et incerta	XCIII
I. Libri decurtati	XCV
II. Epitomæ	C
III. Varia et minora	CII
IV. Excerpta ex Breviario	CIII
V. Libri latentes vel deperditi	CIV
Cap. VII. Theodosiani editiones et apparatus	CVII
Cap. VIII. Crisis librorum	CXIX
Cap. VIII. Orthographia librorum et compendia	CXLII
Cap. X. Constitutionum auctores et acceptores et dies locique	CLIII
I. Imperatores	CLX
II. Constitutionum acceptores	CLXII
III. Tempora et loci	CCIX
DE VSV BREVIARII ALARICIANI FORENSI ET SCHOLASTICO PER HISPANIAM GALLIAM ITALIAM REGIONESQVE VICINAS adiecto indice locorum ex Breviario adhibitorum scripsit <i>Alfredus de Wretschko</i>	CCCVII
PROLEGOMENA IN CONSTITVTIONES SIRMUNDIANAS	CCCLXXVIII

Opus Theodosiani edendi a THEODORO MOMMSEN
consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borus-
sicae anno 1898 susceptum atque continuo labore matura-
tum paene absolutum erat, cum vir summus kalendis
Novembribus anni 1903 e vita excessit. Prolegomena inde
a pagina CLXXXV amici, quibus hoc munus Mommseni
voluntate delatum erat, typis mandanda curaverunt.

CAPVT SEPTIMVM.

THEODOSIANI EDITIONES ET APPARATVS.

AEGIDIUS a. 1517 (Haenel brev. p. C). Libellus inscriptus *summae sive argumenta AEGIDIUS legum diversorum imperatorum ex corpore divi Theodosii, novellis divi Valentiniani Aug. Martiani Maioriani Severi, praeterea Cai et Iulii Pauli sententiis nunc primum diligentissime excusa . . . ex vetustissimo archetypo*, cum praefatione, quam magnifico *D. Joanni Sylbaggio Burgundiae cancellario* direxit Petrus Aegidius Antverpiensis id. Febr. a. 1517, prodiit sive Antverpiae sive Lovaniae eo anno apud Theodorum Martinum Alustensem.

SICHARDVS a. 1528 (Haenel brev. p. CIV). Breviarium integrum inscriptum *Codicis SICHARDVS Theodosiani libri XVI, quibus sunt ipsorum principum auctoritate adiectae novellae* cet. eo anno Basileae apud Henricum Petrum edidit Iohannes Sichardus, usus plenis libris tribus Gothano eo tempore Mogontiacensi (p. LXXII), quem in Theodosiano ad 2, 25 presse sequitur, deinde quem sequitur in parte reliqua Basileensi descripto ex Murbacensi (p. XCV), tertio Augustensi deperdito (p. CIV), praeterea decurtato uno Bernensi tum Argentoratensi (p. XCVI).

TILIVS a. 1550 (Haenel Theod. p. XII) ex codice iam Vat. reg. 886 (p. XLIV) Theodosiani libros octo posteriores fere plenos primus edidit. Ad libros quinque priores praeter editionem Sichardi adhibuisse eum, ut alia omittam adlata ab Haenelio (Theod. p. XXVII), praesertim codicem Vaticanum reg. 1128 (= 16; supra p. LXXX), eundem, ex quo edidit Ulpianum, declarat subscriptio 1, 2, 8 translata ad 1, 3, 1. Interpretationem Alaricianam Tilius suppressit.

CVIACIVS (1522—1590; Haenel Theod. p. XIV) Theodosianum bis edidit in corpore *CVIACIVS* iuris anteiustiniano primum Lugduni a. 1566 (quae editio repetita est Aurelianae Allobrogum sive Genevae a. 1586 et exemplarium nondum divenditorum titulo solo mutato Lugduni a. 1593), deinde Parisiis a. 1586 (mutato titulo Parisiis a. 1607). Ad priorem a. 1566 quae adnotavit in margine Cuiacius, longe maxima ex parte sumpta sunt ex editionibus duabus anterioribus Sichardiana et Tiliana. His abiectis, demptis item lectionibus, quae neque in codicibus comparent et ipsae speciem prae se ferunt coniecturae (quibus plerumque, non semper tamen praescribitur $\gamma\phi$. vel $\dot{\iota}\sigma\omega\varsigma$), restant hae solae utiles ad determinanda subsidia eo tempore a Cuiacio usurpata. Cuiacii textus ubi cum Sich. Til. consentit, non adlegatur.

Commonitorii Alariciani subscriptio ad Karolum magnum relata (supra p. XXXIV) redit in nullo codice hodie noto.

2, 6, 3, *1 *int.* tempus praescriptumque *Sich.*] praescriptumque tempus *Cui. text.*, per scripturam tempus *Cui. marg. cum NOPMLS (tacet F)*

2, 6, 4, 5 nec damnum aut fraudem *Sich. Til.*] nec clam ut fraudem *Cui. marg. cum F similiterque NOPMLS*

2, 12, 6, 1 pfp *Sich. Til.*] pū *Cui. marg. cum PM et fere SL alisque constitutionibus pluribus (tacet F)*

2, 17, 1, *4 legis natura *Sich. Til.*] leges et natura *Cui. marg. cum FNBGOS*

2, 29, 1, 1 quam *Sich. Til.*] $\gamma\phi$. quidam *Cui. marg. cum FNBGOE*

- 2, 33, 3, 2 constituti *Sich. Tū.*] constitutis *Cui. text. cum E*, constitutorum *Cui. marg. cum FNOG*
- 3, 1, 1, 2 id est *Sich. Tū.*] fide *Cui. marg.*, fidem *FNBGOE*^v
- 3, 30, 6, 3 audiant *Sich. Tū.*] adeant *Cui. marg. cum FNBOLS*, audeant *E*
- 4, 4, 2, 9 regulas *Sich.*, regula *Tū.*] series *Cui. marg. cum FHNBOE*
- 4, 7, 1, 7 aut ex die publica *Sich. Tū.*] γρ. ita ut ex die publicatae *Cui. marg.*, id aut *F manu Pithoei patris*, vet. ita ut ex *ad idem ex. Sichard. Pithoeus filius*
- 4, 8, 5, 6 ad omnes *Sich. Tū.*] γρ. a dominis desertus *Cui. marg.*, a dominis *FBOE PMLQ*, dominis *N*
- 4, 8, 5, 16 indicant *Sich. Tū.*] inducant *Cui. marg. (coniectura puto) cum E^vPMSK (non F)*
- 4, 8, 5 p. 182, 7 *int.* de peculio] *Sich.*, in peculio *Cui. marg. cum FNOECPMLQSK*
- 4, 8, 6, *14 propria *Sich. Cui. text.*, propriata *Tū.*] et stipulata alias spoliata *Cui. marg. Lectio et stipulata adscripta est in exemplari Sich. F manu Petri Pithoei filii (pater adscripsit his propriata, quod redit in PMLQ)*, spoliata habent *NE*
- 4, 8, 6, *17 libertatis *Sich.*, liberalique *Tū.*] liberalitatis *Cui. marg. cum ENC*
- 5, 1, 3, *1 geniti *Sich. Tū.*] genitoris *Cui. marg. cum FHNO*, genitores *E*
- 5, 1, 6, 1 $\overline{p\bar{u}}$ *Sich. Tū.*] $\overline{p\bar{p}}$ *Cui. marg. cum FNE*
- 5, 1, 8, 4 patri *Sich. (parti marg.) Tū.*] γρ. pari *Cui. marg. cum FNBG^vOES*
- 5, 17, 2, 2 cynegio *Sich. Tū.*] remigio *Cui. marg. (non ex F)*
 7 honorio $\overline{n\bar{p}}$ et euodio *Sich. Tū.*] honorio uiiii et theodosio *Cui. marg. et sic honorio uiiii (vel uiii) et theodosio decurtati Vaticanus reginae 1048 et Parisinus 4409 alique multi, honorio uiii et eudicio F*
- 5, 18, 1, *2 maximo *Sich. Tū.*] monaxio *Cui. marg. cum FNOE*
- 9, 1, 14, 2 uel interneciui *Sich. Tū.*] uel ciuilem interneciui *Cui. marg.; similiter G^vB Montispass. 84 Vatic. Ottob. 2225, interneciui F*

Quamquam quibus libris scriptis usus sit Cuiacius supra ad singulos adnotavi, tamen utile visum est hoc loco omnes complecti adhibitos ad Theodosiani editionem priorem itemque ad Breviarium totum.

1. *R* noster tum Stephani Charpini, hodie Parisinus 9643 suppediavit Cuiacio libros VI. VII. VIII fere integros, quos primus edidit.
2. *E* nostrum, et eo tempore et hodie bibliothecae capitularis Eporediensis n. 35, supra p. LXVII demonstravi a Cuiacio adhibitum esse ad edendum librum XVI integrum. Etiam 4, 8, 6, *14, *17 lectiones adlatae veniunt ex *E*.
3. *S* eo tempore Ranconneti, iam Parisinum 4405 supra p. XXXIII. LXXVII vidimus Cuiacio suppeditasse Commonitorii Alariciani textum pleniorum et emendatiorem. Praeterea in Theodosiano Cuiacii vestigia eius non deprehendi.
4. *F* exemplaris editionis Sichardianae adnotati a Petris Pithoeis duobus tam patre quam filio adnotationes paternae, sumptae ex codice Breviarii pleno hodie deperdito, et alia plura suppeditarunt Cuiacio, ut supra p. LXXIX exposuimus, et adnotationum marginalium modo compositarum longe plerasque apparet inde proficisci.
5. In eiusdem exemplaris marginibus lectiones hic illic, raro tamen adscripsit Petrus Pithoeus filius, scilicet per librum quartum has¹⁾:
  - 4, 4, 2 *inscr.* $\overline{p\bar{u}}$ *cum PMSK*
  - 4, 4, 5, 3 confirmatur] firmatur *cum N*
  - 4, 7, 1, 7 aut ex] 'vet. ita ut ex' (*vide supra*) *cum NBO Iust.*
  - 4, 8, 5, 11 restitutisque] institutisque —
  - 4, 8, 6, *14 propria] 'vet. et stipulata fortasse recte ut firmatam significet' (*vide supra*)
  - 4, 14, 1, 2 speciali] specialem —

¹⁾ Paenitet, quod adnotationum ad hoc volumen adscriptarum duplicem originem sero intellexi et intellecta ea tantummodo in locis supra adlatis et per librum quartum manus distincti a me rogatus Paulus Meyer. Quae veniunt a Petro filio, hoc loco composui omnes.

- 4, 17, 3 *inscr. p̄ cum PMSK*
 4, 19, 1, 2 *leges] legum —*
 4, 20, 3 *subscr. dat.] dat. diae —*

Sumptas esse has ex exemplari eodem probabile est neque tamen certum; et ut plures libros scriptos Petrus hic adhibuerit, certe unus eorum fuit ex plenis et praeterea ignotus. Nam 'vetus' is qui laudatur ad 4, 8, 6 lectionem suppediavit non probabilem (*et stipulata* coniectura est audacissima et infelicissima), sed non inventam in ullo libro hodie noto.

6. Folia lacera Pithoeana hodie inserta Vaticano reginae 520 f. 95. 96 Cuiacio suppediaverunt titulum ad senatus consultum Claudianum aliaque pertinentia ad l. IV (p. LXXXVI). Iisdem schedis usus est teste Blumio in edenda *Tege Burgundionum*.
7. Ex Bellovacensi codice, sub quo nomine a Pithoeo laudatur in exemplari illo Sichardianae editionis, hodie bipertito Paris. 9652 et 4406 (p. XCLX) f. 60—67, Cuiacius edidit primus partem Novellarum Maioriani.
8. In principio Theodosiani Pithoeus filius codicis unius indicem enotavit sic (vide supra p. LXXIX not. 1): *vet. incipit lex Romana. In hoc corpore continentur libri legum Romanarum Theodosiani lib XVI, novellarum lib V, Gai lib I, Pauli lib V, Gregoriani Hermogeniani et Papiani libri singuli*. Praescripta ea cum totidem verbis redeant in decurtato Parisino 4409 (vide supra p. XCVII), Pithoeus eum videtur usurpavisse.
9. Montispessulanus 84 fortasse ut auctarium prius (p. LXXXI) ita adnotationem ad 9, 1, 14 Cuiacio suppediavit.
10. Quae sic ex Cuiacii marginalibus ad Theodosianum restant non referenda ad originem certam: Comm. — 2, 6, 3 — 2, 12, 6 — 5, 17, 2 et numero pauca sunt et per se levia excepta una subscriptione Karolingica Commonitorii. Ea tamen ut per se sufficit ad demonstrandum unum certe codicem hodie deperditum a Cuiacio usurpatum esse, ita accedunt ex Novellis Theodosianis argumenta alia, quae in huius editionis volumine altero socius operis Paulus Meyer explicabit. Codicem eum plenum Breviarium habuisse non crediderim, quoniam talem si Cuiacius adhibuisset, indicia eius plura apparent, nec magis epitomam Aegidianam, quoniam ex libris eius auctoritatem Alarici habentibus nullus dat subscriptionem Alaricianam, sine qua Karolingica recipi non potuit. Ita ex decurtatorum aliquo videtur desumpta esse, quorum in editione, qualis est Cuiaciana, in solis Alaricianis et in subscriptionibus Novellarum vestigia reperiri rationem habet.

Haec dicenda fuerunt de apparatu, quo Cuiacius usus est a. 1566. Iam videamus de collectaneis Pithoeanis et coniuncta cum iis editione Cuiaciana altera.

PETRVS PITHOEVVS filius (1539—1596) ad exemplum suum editionis Cuiacianae prioris adservatum hodie in bibliotheca Parisina publica (*Réserve F³*, non, ut ait Haenel, *F⁶*) quae adnotavit vel in foliis praepositis perscripsit (de his diligenter exposuit Haenelius apud Hauboldium opusc. 2 p. 915 et Theod. p. XLVII), ea ut quaedam suppeditant ad codicum originem declarandam utilia, in his quae supra p. LXIX attulimus de codice Vesontino, ita vix quicquam habent quod ad textum Theodosiani ampliandum vel emendandum perveniat. Cuiacius etsi in editione priore Pithoeum adiutorem habuit, volumine hoc non usum esse ad editionem secundam parandam inde colligitur, quod excerpta ex appendice Kruegeri secunda in huius voluminis foliis praepositis perscripta (p. LXXXIII) etiam ab editione a. 1586 absunt. — De Gothofredianis, quae praeter Pithoeana in his adnotationibus adsunt, infra dicetur.

PETRVS
PITHOEVVS

E contrario eiusdem editionis alterum exemplum secundam editionem Cuiacianam ita praevit, ut haec quodammodo ex eo descendat. Id FRANCISCO PITHOEO (1548—1621) Petri fratri donum dedit praeceptor fratrum Cuiacius; inscriptum est manu Cuiacii: 'Iac. Cuiacius Fr. Pitheo [sic] d. d.', item manu Pithoei: 'liberalitate praeceptoris'. Usurpatum est deinde a Daniele (inscriptum est eidem: *a Mons. Poille procureur au bailliage d'Orleans* *ignoiant le coing de la Lune pour faire incontinent tenir a Mons. Daniel Bailli de St. Benoist*). Deinde una cum altero Pithoeanae bibliothecae exemplari *F³* eo, de quo modo diximus,

FRANCISCO
PITHOEO
ET CUIACIO
1586

fuit 'in libris collegii oratorii Trecentis'; iam adservatur (sed exsectis foliis 469 [= Th. 15, 5, 4] — 528 [= Nov. Theod. 3]) in bibliotheca publica Parisina numero notatum *F*²; Haenelio id non oblatum est neque mihi in manus venit nisi post expressos Theodosiani libros V primos. In sequentibus librum citavimus sub nomine Pithoei plerumque nude, ibi vero, ubi consentit cum exemplari fratris, *F*².³; non pauca enim quae in huiusce libri marginibus adscripta sunt, cum praecedenti habet communia. Ita constitutio, quam dedimus 1, 15, 17, ut in exemplari *F*³ ita in hoc quoque legitur sub praescripto in *lib(ro) fr(atris)* (supra p. LXXIX); item computatio de hiatus ambitu, quam dedimus ad 6, 4, 33, totidem verbis legitur in exemplari utroque; denique interpolatio 12, 1, 151, 2 *principium* reperitur in margine utroque. — Adnotationes eas maiore certe ex parte adscriptas esse circa a. 1584 propterea probabile est, quod in alio bibliothecae Parisinae volumine (indicato mihi ab Henrico Omont egregio nostrae operae adiutore), scilicet codice Dupuy n. 952, inter adversaria diversa Francisci Pithoei leguntur (f. 8 seq.) excerpta complura ex codice Theodosiano nobis non utilia, sed aperte respicientia ad volumen nostrum, anno illo (1584 *Novemb.*) praescripto. Cum eo tempore recte convenit, quod hoc apparatu Pithoei iunioris Cuiacius ad adornandam editionem alteram, quae prodit a. 1586, ita usus est, ut pleraque editioni secundae propria redeant in marginibus Pithoeanis. Relationis eius quae intercedit inter apparatus nostrum et editionem Cuiacianam alteram testimonia hoc loco pauca apposui; plura reperientur in apparatu nostro:

- 5, 9, 1 *additamentum ad interpretationem* et si adoptare . . . potestate, *quod neque Haenelius in codicibus ab ipso inspectis reperit neque ego, editum in editione Cuiaciana secunda indeque a me repetitum, adest in Pithoeanis recte collocatum ad 5, 9, 2 extr.*
- 6, 2, 12 *et deinceps quae de libri R principio Cuiacius in editione altera protulit, omnia ex Pithoeanis venire adnotatio nostra ostendit.*
- 9, 1, 11 *in interpretatione post celebrata addunt per ordinem soli quod sciam Pith. et Cui. 1586.*
- 9, 1, 18 *additamentum ad inscr. Maximo pf. p., inventum in nullo codice hodie noto, item est et in Pithoeanis et apud Cuiacium 1586.*
- 9, 6, 3, 2 *cuiuslibet domus] in quemlibet dominum Pith. et Cui. 1586 soli.*
- 9, 8, 1, 1 *post alia ad inscr. addunt Pith. et Cui. 1586 soli.*

Haec ut facile intelleguntur, ita ipsum apparatus unde Pithoeus composuerit, ambiguum est. Ego quae deprehenderim, iam explicabo.

1. A coniecturis adnotatorem non abstinuisse inde efficitur, quod aliquoties lectiones adferuntur praemisso vocabulo *ῥως*, ut 7, 4, 2, 1 *vel recens] aut ueruecina* — 9, 2, 3, 2 *uinciatu] iniiatu* — 9, 7, 9, 3 *nec] ne* — 9, 16, 9, 4 *inuiisset] lubisset vel leg.* (ut 7, 4, 1, 5) *uitiatae atque corruptae*. Sed aliis locis vocabulo eo non praemisso lectiones adscriptae sunt et ipsae aperte coniecturales, ut a nobis in apparatu adnotatae ad 8, 5, 14, 2 — 12, 1, 162, 4 — 13, 1, 5, 10.
2. Theodosiani integri libros duos primarios, nostros *R* et *V*, Pithoeus noster diligenter contulit cum impressis nec raro lectiones inde adnotavit. De codice *R*, quem in praemissis (ubi eius alphabetum depinxit) appellat *Myrei*, id est *Miraci*, alias *vet(eram)* vel *authenticum*, conferri poterunt, quae attulimus ad principium libri sexti et ad 8, 14, 1; plura tamen non vidit quam quae supersunt neque opem fert constitutionibus in principio sexti libri et in fine octavi a Cuiacio solo plenioribus visis. — Codicem *V* diserte sub Tili nomine adlegat et in praemissis, ubi alphabetum eius expressit, et praeterea uno loco (9, 7, 3, 1: 'femina est in c[odice] Tili, sed deletum'), alibi (ut 9, 45, 4. 5 — 13, 1, 10 — 14, 27, 1 — 15, 1, 53) ei dicitur *v(etus) T(ili)* vel (ut 10, 20, 16) *c(odex) T(ili)* vel (ut 12, 1, 117 — 12, 6, 20) *v(etus)* nude. Constitutionis Graecae 9, 45, 4 textum apud Tilium non diligenter expressum Pithoeus accurate exhibuit.
3. Breviarii libros plures a Pithoeo adhibitos esse ut primo obtutu apparet, ita paucis locis (1, 5, 3 — 1, 16, 1 — 1, 22, 1 — 3, 1, 6) exceptis, ubi apposuit litteram *P*, ipsi qui fuerint, nominatim non enuntiatur, ne ibi quidem ubi plures reperiantur compositae:

- 2, 15, 1, *13 naisso] necisso — nulsso — nisso
 2, 33, 1, 7 ppt causa rauca — p̄p̄o pf cercarca — propo. cerearca
 9, 1, 12, 1 laodicio] laudatio — eladio — claudio
 16 carnunti] carnuntio — carnuntii — carnucio
 9, 3, 3, 4 acindyno] decentio p̄u — cynegio — arcadio

Pleraque lectiones cum procedant nudae, multis adscribuntur numeri, scilicet (1 nusquam) 2 passim, 3 item passim, ubi agitur de inscriptionibus vel subscriptionibus vel interpretationibus vel de constitutionibus interpretatione carentibus, ad textum vero raro (1, 34, 3 — 4, 4, 5 — 11, 26, 2 — 13, 10, 5), 4 item frequenter neque tamen ullo loco ad textum, 5 et 6 ad textum nusquam, ad reliqua raro; ultra numeri non procedunt. Quattuor codices potissimum adhibitos esse inde efficitur, quod ad constitutiones 4, 8, 8 sequentesque eas, quas Cuiacius edidit ex codice hodie Vat. reg. 520 in Breviario deficientes, adscripta sunt haec: '(desunt) in vet(eribus) 4', item ad additamentum interpretationis 4, 8, 7 si quis in libertate . . . vadit origo adnotatur: 'haec non sunt in 5 [videtur corr. ex 4] codicibus: videtur interpretatio alicuius legis quae desideratur'. Ad lectionem cancellarius 9, 19, 1, 14 adnotatur: est in uno. Itaque Franciscus Pithoeus codices suos ita contulit, ut eos non nominaret, sed ad singulas lectiones numeraret. Adhibuit secundum modo dicta Breviarii codices non minus sex, in his Breviarii pleni non minus tres eosque a principio integros vel certe habentes librum primum; numerus tamen adhibitorum quominus maior fuerit, nihil impedit. — Huiusce farraginis ut editio haec aliquam imaginem repraesentaret, laterculos subiunxi duos, quorum prior lectiones Pithoeanas comprehendit redeuntes in libris nostris, posterior in iis non inventas. Praeterea lectiones Pithoeanas in apparatus rettuli ad librum IX omnes, ad libros VI. VII. X—XV (XVI deficit in apparatu) selectas; ad libros V priores quoniam id fieri non potuit, in laterculis duobus earum uberiorem delectum dedi, ad textum potissimum attendens interpretatione, ad quam notae adscriptae sunt multo uberiore, plerumque praetermissa. — In codice quae inductae sunt lectiones exhibentur intra uncus quadratos.

1, 1, 1, 2	deprehensae 2	cum brev. plerisque
1, 1, 2, 2	perpensas 2	cum NAS
1, 3, 1, 2	nostris] dominorum 4 interpretatio 2 (sic intellege dominorum vocabulum esse in interpretatione secunda; duas enim habet editio Cuiaciana secunda alteram petitam ex summa Aegidiana et ed. Cuiacii priore, alteram ex breviario adiectam in editione secunda.	cum breviarii libris omnibus
1, 16, 13	ad interpr. ne quis . . . videat vet(eres) 2	cum F et decurtatis Leid. Voss. et Fuldensi
1, 22, 1, 7	exitii supplicio P (sic)	cum A
1, 34, 3	facilitas 3	cum NABPM
2, 1, 9, 5	constantinopoli	cum O
2, 4, 1, 16	hoc d. i. adiectum est	om. cum NBGOL
2, 4, 5, 12	pro hac re	cum NABGOL
2, 11, 1, 2	caes. 2	cum NBGO
2, 16, 2, 3	propagari	cum L
2, 16, 3, 4	constantino 2	cum NBE
2, 17, 1, *2	legitima	cum NBGOE
2, 18, 1, *2	ii cc	cum O
2, 19, 1, 9	a. u	cum NO
2, 31, 1, 4	actoriue	cum OL
*5	commodet a domino	cum NOE
2, 33, 2, 2	poenae	cum N solo
4	nb p̄	cum N et fere E

2, 33, 3, 2	constitutorum 2	<i>cum NOC</i>
3, 1, 1, 2	fidem	<i>cum NBGOE³</i>
	2 factam	<i>cum NOC</i>
3, 2, 1, *2	a. uii	<i>cum NOE</i>
3, 5, 2, *2	donatum	<i>cum NBGOE</i>
	*14 uoluntas immutata 2	<i>cum NBG²O</i>
	*16 cautionibus	<i>cum BGPMS</i>
3, 5, 6, 1	[sponsoribus]	<i>cum NBGELS</i>
3, 5, 11, 5	in 2	<i>cum NBO</i>
3, 7, 2, 2	neque chr.	<i>cum O</i>
	2 iudeam 2	<i>cum BGOL</i>
	3 coniugio 2	<i>cum NBL</i>
3, 7, 3, 3	rectam 2	<i>cum PMS</i>
3, 8, 1, 2	innubere	<i>cum NE</i>
3, 8, 2, *7	instituimus	<i>cum PMS</i>
p. 145, 3	{ suaserit } <i>duae hae lectiones scriptae</i>	<i>cum BOELS</i>
	{ persuasert } <i>sunt calamo diverso</i>	<i>cum N</i>
p. 145, 5	iun.	<i>cum PMS</i>
3, 10, 1, 13	adnotationis suae	<i>cum NBL</i>
	indultum	<i>cum NBE</i>
	14 se om.	<i>cum O</i>
3, 11, 1, 3	puellae	<i>cum NBEL</i>
	*3 praeterea enim	<i>cum PMS</i>
	*20 sin 2	<i>cum NBOE</i>
3, 12, 3, *4	hoc est om.	<i>cum NPMLS</i>
3, 13, 1, 2	habetur	<i>cum CPMLS</i>
3, 16, 2, 10	praestat	<i>cum NBEC</i>
	17 et dotum	<i>cum BOE</i>
3, 17, 1, 4	legis	<i>cum O</i>
3, 17, 3, 10	teneat	<i>cum B</i>
3, 17, 4, *6	neque fraude	<i>cum NB</i>
3, 30, 6, 6	iudicium	<i>cum NE</i>
	13 non etiam imobilia	<i>cum TBOE</i>
4, 4, 1, *5	ad uicem 3	<i>cum N</i>
4, 4, 2, 14	uel om. 3	<i>cum N</i>
4, 4, 3, 7	sufficit	<i>cum BSF</i>
4, 4, 5, 3	firmatur	<i>cum N et Pith. (supra p. CVIII)</i>
	*7 ea	<i>cum B</i>
4, 6, 4, *3	{ xiii 3	<i>cum TE</i>
	{ xui	
	*4 concionace 3 (rel 5)	<i>cum F</i>
4, 6, 8, 3	distictione	<i>cum OL</i>
4, 7, 1, 7	{ id aut	<i>cum EF</i>
	{ ita ut	<i>cum NBO Cui. 1566 (marg.) Iust.</i>
4, 8, 5, 5	uicti	<i>cum B</i>
	15 multati cuius	<i>cum NBE</i>
	*6 et om.	<i>cum L</i>
	*7 petulantibusque	<i>cum N</i>
4, 8, 6, *25	iun. 2	<i>cum N* Iust.</i>
4, 13, 1, *3	strenuas	<i>cum NO</i>
4, 19, 1, *1	iul. 3	<i>cum HNOE</i>
4, 20, 3, *3	uoluntate 2	<i>cum NC³</i>
4, 22, 2, *5	dominum possessionis 2	<i>cum BGC³</i>
5, 1, 1, *4	iun.	<i>cum N*</i>
5, 1, 3, *5	hic de i. a. q. a. fiducia om. 3	<i>cum HNOE</i>

5, 1, 7, 3	uncias	<i>cum NGE</i>
4	[transeundae]	<i>cum N</i>
5, 1, 7, 4	[constantianae]	<i>cum E^a</i>
*7	lata	<i>cum HNGE</i>
5, 1, 9, 2	quos 2	<i>cum HNBGOE</i>
*4	qualiacumque	<i>cum BGCPMLSQE</i>
*5	xi k. 2	<i>cum HNBO</i>
5, 3, 1, 18	petitionibus 2	<i>cum BOE</i>
5, 9, 1, 5	aut	<i>cum HNBGOE</i>
6	constantinopoli 2	<i>cum NBGOE</i>
5, 9, 2, 3	quodadmodum ad morem	<i>fere cum EG</i>
7	honorio nb. p. uiii	<i>fere cum N</i>
5, 18, 1, 18	praedictum	<i>cum NG^aE^t</i>
*1	conuentus	<i>cum HNBGOE^t</i>
8, 2 <i>rubr.</i>	olographis 3	<i>cum BGEXCPMLS</i>
8, 2, 5, 19	detrimenti <i>om.</i> 2	<i>cum HN</i>
8, 12, 1, *1	donantium	<i>cum NGE</i>
9, 1, 1, 5	subrogetur	<i>cum E^v</i>
9, 1, 3, 1	intertandi	<i>cum E</i>
9, 1, 5, *3	acc. ppo	<i>fere cum YD</i>
9, 1, 11, 1	praescriptum	<i>cum NBO</i>
9, 1, 12, 1	laudatio	<i>cum BG^aL</i>
	eladio	
	claudio	<i>cum Par. 4403 A</i>
9, 1, 14, 1	ad marinianum 3	<i>cum HOP^aC</i>
	mariano 2	<i>cum reliquis</i>
9, 1, 19, *9	inquisitione 2	<i>cum E</i>
9, 7, 2, 9	genealis	<i>cum N</i>
9, 7, 6, 1	flagitiosus 2	<i>cum E</i>
	flagitiorum	<i>cum BG</i>
	flagitiis usus	
9, 7, 7, 6	fuert <i>om.</i>	<i>cum HNB</i>
9, 10, 1, 16	de <i>om.</i>	<i>cum HN</i>
9, 16, 3, 8	iul.	<i>cum E</i>
9, 24, 1, 14	indubitanter	<i>cum G</i>
9, 37, 2, 4	concursum	<i>cum PMLS</i>
9, 45, 4, 6	posticia	<i>fere cum N</i>
p. 522, 9	dehinc	<i>cum G</i>
10, 14, 1, 1	macedonium	<i>cum G</i>
10, 17, 3, *3	constantini	<i>cum E</i>
11, 26, 2, 5	postulerent 3 (postuletur Cui. cum V)	<i>cum omnibus Brev.</i>
11, 31, 6, 4	adhibitum	<i>cum E^b</i>
12, 1, 151, 2	principalium	<i>cum *E</i>
	2 exceptit	<i>cum *E (excepto E recte)</i>
13, 1, 13, 2	agraria auraria	<i>cum *E (auraria E^t, auraria E^v)</i>
13, 10, 5, 5	curriculum 3	<i>cum HNE Paris. 4403 A</i>
15, 1, 9, 5	de operibus publicis <i>add.</i>	<i>cum E</i>

Lectionum Pithoeanarum, quae in nostrorum librorum nullo inveniuntur, exempla haec erunt.

1, 1, 4, 2	xi kal.] xii kal. 2
1, 2, 2, 1	quocumque] quo
1, 2, 7, 2	a. uiii] a. ix 2
1, 5, 3, 2	sub eo fine] iubeo finem <i>P</i>
1, 16, 7, *1	cum pretio] [deportatio] <i>P</i>
1, 22, 2, 7	aliquae] aliquaeque

- 1, 34, 3, *5 iudicis] maioris
 2, 1, 8, 1 pasifilo] farsipilio (*fere cum Paris. 4403 A*)
 2, 4, 1, 6 omnibus] hominibus
     7 ne] nec (*cum Montispess. 84*)
     15 excipiant] exhibeant
 2, 4, 4, 5 tempora] tempore
     1* conuersationem] [contestationem]
 2, 4, 5, 3 ante omnia] antea
 2, 4, 6, *14 aut ordo] actos dum
 2, 4, 7, *1 praestolari] postulari
 2, 14, 1, *11 prodigos] proditos
 2, 17, 1, *4 et natura] etiam maturae
     *13 percepta] procerta
     *16 in omnibus] nominibus
 2, 22, 1, 4 agnationis] actionis
     6 sortitus] [constitutus]
 2, 26, 2, 4 inreptos] [ereptos]
     5 acta] acta data 2
 2, 28, 1, 6 u id.] [ui id.] 2
 2, 29, 2, *2 discedere] decidere
     *5 debuisset] non debuisset (*inde Cuiacius 1586*)
 3, 1, 2, 8 currente] decurrente (*inde Cui. 1586*)
     *2 cuniculis] [conecolis]
 3, 1, 4, 3 curis] [curiis]
 3, 1, 6, 1 flauiano] [flauino] P
     5 arbitratu] arbitrio
 3, 1, 7, 1 initus] [metus]
 3, 5, 5, 1 patri (patri aut Cui.)] patri aut matri (*inde Cui. 1586*)
     4 transcurso] [in transcurso]
     9 post definitionem] p. d. si aetas permisit 2 (*inde Cui. 1586*)
 3, 5, 13, *3 et si] nec si (*inde Cui. 1586*)
 3, 6, 1, 14 ob] inter 2
 3, 8, 2, 1 floro] flebino (*cum Paris. 4403 A*) — florentio 2
 p. 145, 5 xui kal.] xui kal. 2 et xii kal. 2 (*sic errore*)
 3, 8, 3, 3 uitae] [uitae suae]
     6 x kal.] xii kal. 2
 3, 11, 1, 5 inuitis] *deletum*
     9 si circa] [sciret]
     *7 per iudicem] super iudice
     *16 fuerit] [non fuerit]
     *22 idem] ibidem (*cum dett. Iust.*)
 3, 12, 2, 3 mulieris] [mulieris eius]
 3, 17, 2, 2 recuset] [reuocet]
 3, 17, 3, 4 retentari] [retineri] (*similiter Paris. 4411*)
     11 a metu] ab eo (*cum Paris. 4411*)
 4, 4, 4, 1 officium censuale] ordinem censualem
 4, 4, 5, 2 scriptae i. ac s. uoluntates] [scripta i. ac s. uoluntatis] 2 (*similiter Paris. 4403 A*)
     4 [ad nos om.]
     *10 iii id.] iiii id. 2
 4, 6, 8, 4 nuper] nobis (*cum Paris. 4412*)
     5 iustis] legitimis
 4, 8, 5, 5 cunctantes] cunctanter
     6 ducantur] deducantur (*inde Cui. 1586*)
     16 indicant]

- 4, 8, 5, *4 ita] ita ut
 *9 abductione] addictione 2 (*corr. ex 3*) (*inde Cui. 1586*)
 4, 10, 1, 5 dicionemque] [ditionis]
 4, 13, 1, 1 iunium] iunianum (*cum Paris. 4403 A*)
 4, 17, 2, 1 $\overline{pp\o}$] pf u 2
 4, 23, 1, 4 possessori prima] possessio reprimi
 5, 1, 7, *3 potior] [potentior]
 5, 1, 9, 10 fauorem] feruorem
 5, 2, 1, 2 uitae] uitae suae
 alio] alio quo (*inde Cui. 1586*)
 5, 3, 1, 18 actibus] [conditionibus]
 5, 7, 2, 7 consideratio] [conturbatio]
 5, 9, 1, 3 collectum] recollectum (*inde Cui. 1586*)
 6 recens] recenter
 5, 9, 2, 4 suum] [seruum]
 5, 10, *3 a sanguine] a sanguine ingenuo vel seruili
 5, 17, 2, 8 euodio] eudicio 2
 5, 18, 1, 3 continuatione] causatione
 8, 12, 9, 3 induxerat] iniunxerat
 9, 1, 9, *2 gratiano datiano *cum Parisino 4409, Vaticano 1048, Bernensi*
 9, 1, 10, 4 marcianopoli ualentianio] martiano *cum Parisinis 4411. 4414. 4415*
 9, 1, 15, *3 alterum] alium
 9, 1, 19, *3 commonitoriis secreto] commentariis (*del. secreto*)
 9, 7, 2, 2 interpretatione] interpellatione
 9, 7, 7, 3 perstrepere] praescribere
 9, 10, 3, 9 in totius litis terminum] totius litis terminus
 9, 10, 4, 3 luere] soluere *cum Paris. 4403 A*
 9, 14, 1, 2 si quis] quisquis *cum Paris. 4403 A*
 9, 14, 2, 8 k. iul.] uii k. iul. *cum Paris. 4419*
 9, 34, 9, 3 offenderit aut discerpat] inuenerit aut dirumpat *cum Paris. 4403 A*
 9, 37, 2, 3 adstringit] constringit *cum Paris. 4403 A*
 *2 catenas] poenas *cum Paris. 4403 A*
 9, 40, 10, 4 statuere] instituere *cum Paris. 4403 A*
 10, 19, 14, 6 dispendii] dispectum *cum Paris. 4403 A*
 12, 1, 47, 1 caeciliano $\overline{pp\o}$ ad inscr. addit *cum Parisinis 4414. 4415*
 12, 6, 20, 3 editi] dediti
 12, 6, 22, 3 concussionum] consensionum (*praeter alia in ed. indicata*)
 13, 10, 5, 5 competitionis] compeditionis
 15, 1, 9, 2 struxisse] traxisse
 3 aedificauerunt] aedificauerint

4. Codices adhibuit Franciscus Pithoeus hos:

- a) Codicem Pithoei ipsius, hodie adseruatum ex parte (3, 5, 5 — 12, 1, 12) in bibliotheca Rosnyana, ex parte (12, 1, 12 — fin.) in Parisina 4406, nobis *E, adsumptum esse non solum per se verisimile est, sed euidenter apparet in partis Parisinae, quam contuli, lectionibus ei libro aut communibus cum solo archetypo E aut adeo effectis interpolatione ipsi libro *E propria.

12, 1, 151, 2	curialium] principalium	<i>cum *E solo</i>
12, 6, 22, 3	concussionum] concussorum	<i>cum *E solo</i>
6	plectendum] compellendum 2	<i>cum E (compelendum) *E solis</i>
7	euodio] theodosio 2	<i>cum E *E solis</i>
18, 1, 13, 2	auraria] agraria auraria	<i>cum E (agraria E^v, auraria E^t) *E solis</i>
3	cumuletur] non cumuletur 2	<i>cum E *E solis</i>
15, 1, 9, 5	de operibus publicis] add.	<i>cum E *E solis</i>

Praeterea laterculus noster prior ostendit lectiones apparatus passim consentire cum *E* et ita iure referri ad **E* ex *E* descriptum. Etiam per librum XVI in apparatu deficientem quae eo videlicet usus Cuiacius in editione secunda mutavit, pleraque redeunt ad librum **E*. — Pithoeus utrum codicem **E* viderit imminutum, ut hodie est, scilicet incipientem 3, 5, 5, an a principio integrum, determinari non potest; nam quamquam iam ad partem in **E* deficientem Pithoeus citat libros tres breviiarii pleni, inde, cum non constet eius eum contulisse codices tres solos, colligi non debet his locis comprehensum esse codicem **E*.

- h) Plenos breviiarii libros Pithoeus adhibuit certe tres. Duo pluresve reliqui qui fuerint si quaerimus, apparet ex laterculo nostro priore lectiones a Pithoeo adlatas alias easque plures redire ad classem nostram meliorem, in qua est **E*, alias multo rariores facere cum *PMLS*. Horum unus potest fuisse noster *S*, qui et a principio integer est et eo tempore Parisiis adservabatur, favetque ei coniecturae, quod 12, 1, 20, 1 corruptela *prouocationis* pro *procuraciones* a Pithoeo inventa in libris duobus adest ut in *E*E* ita in *S*; similiter quod 12, 6, 20, 3 corruptela a Pithoeo adlata item ex libris duobus *theodosio* pro *euodio* est et in *E*E* et in *S*. Sed ut probabile est Pithoeum habuisse praeter **E* librum aut *S* ipsum aut certe similem, praeterea uno certe codice usus est habente lectiones non paucas a nostrorum librorum formis passim recedentes. Exemplaris Sichardiani, ad quod Petri Pithoei duo variam lectionem codicum perditorum adscripserunt, in hoc apparatu vestigia nulla comparent.
- c) Codicem antea Puteani, hodie Parisinum 4403 A, quem supra p. XCVII monui inde a libro nono constitutiones saepe proponere integras, passim adsumptum esse a Pithoeo lectiones ei propriae complures ostendunt in Pithoeano apparatu redeutes. Eundem librum Pithoeus intellegit in adnotatione ad Gaium breviiarii 2, 1, 4 post verba *ut tabula picturae cedat* adscripta: *ea tamen conditione, ut quantum studio meliorata fuerit ad mercedem pertineat factoris Put. vet.*; nam consultus Girardus rescripsit ea adesse in codice eo de quo agimus. Verba codici inscripta '*1585 contuli*' fortasse pertinent ad ipsum Franciscum Pithoeum.
- d) Parisini 4408 certum vestigium repperi ad 2, 7, 3 in subscriptione post *romae* addita verba *propos. ad senatum*; nam ea ita is codex solus habet praeter *O*.
- e) Parisino 4409 Pithoeum usum esse probabile est propter lectionem 9, 1, 9 supra adlatam.
- f) Ex Parisino 4412 (supra p. XCVIII) veniunt quae ad locum Papiniani, in quo Breviiarium finit, Pithoeus adscripsit: *de custodia reorum. Interpretatio. Qui . . . puniuntur. Explicit liber.*
- g) Ex Parisino 4413 Pithoeus traxit indicem titulorum libri primi, de quo diximus p. LXXXV; eum enim in fine voluminis proponit excerptum sub praescripto *ex scheda cuius titulus erat de nomine officialium qui curam gerebat* [sic] *antiquo iure.*
- h) Parisinorum 4414 et 4415 alterum utrum inspectum esse ea declarant, quae in laterculo posteriore adnotantur ad 9, 1, 10 et 12, 1, 47.
- i) Ex Parisino 4419 praeter adnotata ad 9, 14, 2 venit qui ante voluminis indicem adscriptus est prologus epitomae monachi in eo libro solo servatus.
- k) Auctoritatis Alaricianae duo certe exemplaria Pithoeus excussit, quae quae fuerint determinari non potest, ut praeterea quoque multa in apparatus Pithoeanum relata ad certum auctorem referri nequeunt. Utilia is, quatenus nobis datum est iudicare, continet nulla et hoc solum ex nostra examinatione efficitur Cuiacium non recte editionem alteram passim ad Pithoeana haec mutavisse aut falsa aut certe nullo idoneo auctore testata.

IACOBVS GODOFREDVS Genevensis (1587—1652), cuius commentarii in Theodosianum post ipsius obitum prodierunt primum cura Antonii Marvillii Lugduni 1665, iterum cura Iohannis Danielis Ritteri Wittenbergensis Lipsiae 1736—1745, quali doctrina quali-que sagacitate constitutionum hanc syllogen illustrarit, nemo horum temporum studiosus vel hodie post plus duo saecula ignorat. Nam quamquam in historia et cum ea con-

iuncta prosopographia Tillemontius ut posterior Godofredo ita etiam praestantior est, in rebus ad Romanorum ius et rerum administrationem spectantibus nemo adhuc Gothofredum nec superavit nec aequavit. Crisim Gothofredus nequaquam neglexit et coniecturis saepe eximiis textum purgavit, sed per codices non multum profecit. Ex integri Theodosiani libris vidit codicem *R* (p. XLIII). Ex codicibus Breviarii pleni vel, ut ipse loqui solet, Aniani vidit quæ ex *E sunt in Parisino 4406, cuius adfert lectiones 16, 1, 3, 15 *agnitæ* pro *ac nicenæ* et 16, 2, 23, 3 *dampnatis sensibus* pro *dissensionibus*; item tum Aureliansensem, hodie Parisinum *nouv. acq. Lat.* 1631 = *K* citat 9, 13, 1 sub nomine Aniani Aureliani indeque constitutionem 1, 22, 3 primus edidit; ex Seldeniano = *O* habuit excerpta quaedam (p. LXXVI); inspexit certe, 'in comitatu regis Christianorum nuper agens' Phillippsianum nostrum = *P* (p. LXXV); denique, nisi error subest, constitutionem 1, 16, 3 praeterea non notam nisi ex Iustiniano intulit in Theodosianum 'ex mss. nonnullis et nominatim ex ms. P. Danielis'. Breviarii decurtati exemplaria excussit complura, in his Parisinum 4408 (nam inde magis quam ex Seldeniano veniunt quæ inscripsit codici Pithoeano *Réserve F²: proposita ad senatum v[etus] c[odex]*), Anianum Puteani sive Parisinum 4403 A, item Anianos Rhemensem, Andegavensem, regium (Haenel apud Hauboldum 2 p. CXLIII et brev. p. LXXXIX. XC), in quibus indagandis tempus terere nolui. — Ad exemplar ed. Cuiacianæ prioris Pithoeanum *Réserve F²* (p. CIX) non solum codicum lectiones quasdam adscripsit, sed etiam coniecturas suas, ut 16, 2, 10, 4 *vel leg. tabernulis* et 16, 2, 11, 4 *vel perfunctione vel per factionem* et 16, 5, 41, *10 *redundare*] *redeuntibus õsõs*.

BECKIVS in iure civili antejustiniano, quod prodiit Berolini 1815, Theodosianum *BECKIVS* repetivit ad editiones anteriores.

GVSTAVVS HAENEL quæ ad codicem Theodosianum et breviarium Alaricianum *HAENELIV* per longa et diversa itinera in libris scriptis invenit, ea primus exposuit Christ. Gottl. Haubold in dissertatione edita a. 1822 ('praetermissorum inprimis ad breviarium Alaricianum pertinentium e codicibus a Gustavo Haenelio professore Lipsiensi novissime collatis 'promulsis prima'; denuo edita inter Hauboldi opuscula a. 1829 vol. 2 p. 897—932), Auxit ea ex Haenelii schedis Hauboldianorum opusculorum editor Frid. Car. Gust. Stieber (vol. II praef. p. LXXXIV seq.), proponens ibidem codicum huiusce ordinis plenum recensum. Ipse Haenel in corpore iuris Bonnensi Theodosianum publici iuris fecit editione absoluta a. 1842 ('Codex Theodosianus: ad LIV librorum manuscriptorum et priorum editionum fidem 'recognovit et adnotatione critica instruxit Gustavus Haenel Lipsiensis.' Bonnæ a. 1842). Secuta est post annos septem editio Breviarii cum epitomis ('Lex Romana Visigothorum 'ad LXXVI librorum manu scriptorum fidem recognovit, septem eius antiquis epitomis, 'quæ praeter duas adhuc ineditæ sunt, titulorum explanatione auxit, annotatione appendicibus prolegomenis instruxit Gustavus Haenel Lipsiensis. Editio post Sichardum prima.' Lipsiæ 1849). Recensum codicum Stieberianum auctum et emendatum repetivit in Breviarii prolegomenis Haenelius. Hoc adhibito itemque quæ de codicibus integri Theodosiani in eius editionis praefatione disputavit insuper habuimus commentariolos eiusdem argumenti ab eo ephemeridibus variis insertos. — Haenelius indefessis itinerum et studiorum laboribus eo pervenit, ut crisis Theodosianæ ante eum plane neglectæ fundamenta iaceret ea, quibus hodieque insistimus, nisi quod accesserunt praeter minora libri tres Eporedienses duo et Legionensis. Sed in apparatu conficiendo editorem virtutes defecerunt. Variam lectionem librorum scriptorum editorumque composuit magis quam aestimavit. Testimonia diserta non raro fallunt, silentio editoris nusquam tuto creditur. Lectio varia unde veniret parum curans, saepenumero adeo librorum suorum notis omissis 'nonnullos' esse vel 'multos' indicavisse contentus codicum etiam infimi ordinis et magis etiam editionum priorum adlegationibus utilia perpetuo obscuravit¹⁾, apparatus per se in hoc

¹⁾ Exempli causa addo adnotationem Haenelii ad 1, 5, 3, 5 *iam prompta*] *tam prompta* 9 [= *N*, errore, habet *iam pr.*]. 18 [= Paris. 16001 descriptus ex *N*] — *iam provida* 19 [= *B*] — *promota vel iam provida* 21 [Basil. descriptus ex *G*] — *legibus in prompta*, sed add. *vel iam* [immo *iam*] supra v. 20 [= *G*] — *provida vel iam prompta* Sich. Til. — Ita non recte refert de lectione codicum *NG* et adfert lectiones cod. 18 descripti ex *N*, codicis 21 descripti ex *G*, Sichardi, qui pendet ex *G*, Tili, qui pendet ex Sichardo. Vere ad (*iam*) *prompta* adscripta fuit in archetypo

libro difficilem et molestum male ordinans, item varia lectione ex codice Iustiniano perperam adsumpta et disquisitionibus ab ipsa crisi remotis maxime chronologicis passim eum onerans. Nihilo minus nisi Haenelii industria indefessa opus inivisset libris indagatis et aliquatenus varia lectione composita, ego certe non ausus essem per dumeta haec ad meliora tendere. Quam ob rem si qui erunt, quibus haec mea opera probabitur, ii sciant editionem curatam esse a recognitore apparatus Haeneliani non caeco, sed item grato decessori ei, qui per impeditum tractum primus viam stravit, et optimi viri iustae laudis primo praecone.

VESME CAROLVS BAVDI A VESME Cuneensis magnum opus inchoavit inscriptum 'Corpus iuris Romani: pars prima: ius antejustinianaeum: tomus secundus: codex Theodosianus', cuius non prodiit nisi fasciculus unus Augustae Taurinorum 1839 (praefatio data est V id. Iul. a. 1841) pp. 1—208, finiens 4, 22, 4 verb. *iudicem quoque absentium com(mod)a*. Apparatus, ut editor profitetur in praefatione, totus sumptus est ex editione Haeneliana, nisi quod ipse excussit libros duos Ambrosianum C 276 inf. (p. XCV) et Taurinensem 1. IV. 27 (p. CIII).

---

librorum *BG* glossa *provida*, unde ille dedit *iam provida*, hic in *prompta G^t*, *iam prompta G^v*. — Alio loco 2, 4, 4 verba *seu edicto seu* omisit utpote 'glossema auctoribus libris 8. 12. 14. 17'. At codicis 8, nobis *L* librarius ea omisit in spatio vacuo (id quod apud Haenelium non adnotatur) utpote sibi improbata, codices Aurelianensis (= 12), Montispessulanus 84 (= 14), Ottobonianus 2225 (= 17) eiusdem ordinis exemplaria sunt codice *L* etiam deteriora, neque ullo modo in dubitationem vocari licet verba illa ad rem iudicariam explicandam momenti non exigui. — Denique 2, 33, 4, 4 ad *poscere* in textum receptum adnotat Haenel: '6. 7. 9. 10. 14. 15—20. 38 Til. *petere*'. Vere libri scripti omnes hoc loco habent *petere* enumeratque suos, qui quidem hanc constitutionem habeant, omnes (omisso solo 8 = *L*) religiose Haenelius; sed lectionem receptam *poscere* in nullo scripto libro reperiri nisi data opera qui inquirat ex adnotatione illa non perspiciet.
